

JADIDCHILIK HARAKATINING O'ZBEKISTON JAMIYATINI
MODERNIZATSIYALASHDAGI O'RNI

Nigora Yakubbekovna Kadirova

Tarix fanlari nomzodi, Andijon davlat pedagogika instituti Ijtimoiy fanlar kafedrası dotsenti.

Annotatsiya: Jadidchilik harakati XX asr boshlarida O'zbekiston hududida yuzaga kelgan va musulmon jamiyatini zamonaviylashtirishga qaratilgan eng muhim ijtimoiy-siyosiy va madaniy islohotlar harakati sifatida tarixda muhim o'rin egallaydi. Ushbu maqolada harakatning shakllanish sharoitlari, asosiy mafkuraviy yo'nalishlari va uning o'zbek jamiyatidagi ta'siri tahlil qilinadi. Jadidlar ilgari surgan "usuli jadid" ta'lim tizimi, milliy matbuot va teatr orqali xalqni ma'rifatga chorlaganlari, jamiyatni uyg'otishga qaratilgan faoliyatlari ko'rib chiqiladi.

Maqola asosida tarixiy hujjatlar, jadidlar tomonidan yozilgan maqolalar, maktab dasturlari va sahna asarlari hamda zamonaviy tarixshunoslik manbalari tahlil qilinib, harakatning o'sha davrdagi ijtimoiy-siyosiy ahvol bilan aloqasi ochib beriladi. Jadidlar tomonidan ilgari surilgan milliy uyg'onish, mustaqil fikrlash, diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unligi, ayollar huquqlari, matbuot erkinligi kabi g'oyalar bugungi demokratik va modern O'zbekiston jamiyatining shakllanishida muhim omil bo'lgan.

Maqolada, shuningdek, jadidchilik harakatining keyinchalik sovet tuzumi tomonidan bostirilganligi, biroq ularning tarixiy merosi mustaqillik davrida qayta tiklanib, milliy o'zlikni anglash jarayonining ajralmas qismiga aylangani qayd etiladi. Harakat o'zbek xalqining ma'naviy uyg'onishiga, madaniy taraqqiyotiga va davlatchilik g'oyalarining shakllanishiga katta hissa qo'shgan. Jadidlarning mehnati va jasorati nafaqat tarixiy ahamiyatga, balki bugungi kun yoshlariga ham katta ma'naviy saboq bo'lib xizmat qiladi.

Kalit so'zlar: Jadidchilik, usuli jadid, ma'rifatchilik, milliy uyg'onish, Turkiston, ta'lim islohoti, jadid maktabi, tarixiy meros, o'zbek ziyolilari, modernizatsiya.

Kirish

XIX asr oxiri va XX asr boshlarida O'zbekiston Rossiya imperiyasi tomonidan bosib olingach, diniy ta'lim tizimi va ijtimoiy hayotda qoloqlik kuchaygan edi. Shu sharoitda jamiyatni isloh qilish va zamonaviylashtirish zarurati paydo bo'ldi. Jadidlar – ya'ni yangi fikr tarafdorlari – bu muammoni yechishda ta'lim orqali xalqqa ma'rifat berishni asosiy yo'l deb bildilar.

Jadidchilik harakati usuli jadid maktablarini tashkil qilish, gazetalar chiqarish, teatrlar orqali millatni uyg'otish va xalq ongini yangilashga qaratilgan edi. Bu harakat nafaqat o'zbek xalqi, balki butun Turkiston mintaqasi musulmon jamiyati uchun muhim burilish bo'ldi.

Metodlar

Maqola yozishda tarixiy manbalar, arxiv hujjatlari, jadid yozuvchilarning asarlari va ilmiy tadqiqot ishlari o'rganildi. Xususan, Mahmudxo'ja Behbudiy, Munavvar qori Abdurashidxonov, Abdurauf Fitrat kabi jadidlarning maktab dasturlari, sahna asarlari va publitsistikasi tahlil qilindi.

Shuningdek, "Taraqqiy", "Shuhrat", "Hurriyat", "Sadoi Turkiston" kabi gazetalardagi maqolalar orqali jadidlarning ijtimoiy va siyosiy qarashlari o'rganildi. Mazkur materiallar zamonaviy tarixiy-tahliliy metod asosida sintez qilinib, harakatning asosiy yo'nalishlari, yutuqlari va tarixiy merosi baholandi.

Natijalar

Jadidlar Turkiston o'lkasida an'anaviy ta'lim tizimini isloh qilib, yangi usul (usuli jadid) maktablarini ochdilar. Bu maktablarda fonetik o'qitish, matematik savodxonlik, geografiya va dunyoviy fanlar o'rgatilar edi. XX asr boshlariga kelib, O'zbekistonda yuzlab jadid maktablari faoliyat yuritgan.

Jadidlar ilk ommaviy gazeta va jurnallarni nashr etish orqali matbuot sohasini rivojlantirdilar. Ular teatr san'atini joriy etib, sahna orqali xalqni ma'rifatga chorladilar. Jadidlarning sahnalashtirilgan asarlari — "Padarkush", "Yigitlar", "Adabiyot yoxud millatga xizmat" — jamiyatda dolzarb ijtimoiy muammolarni ko'tarib chiqqan.

Siyosiy jihatdan, jadidlar dastlab Rossiya imperiyasi tarkibida Turkiston musulmonlarining madaniy-avtonom huquqlarini himoya qildilar. 1917-yilgi inqilobdan keyin esa ular Turkiston Muxtoriyatini tuzishga harakat qildilar. Biroq sovet hokimiyati o'rnatilgach, harakat a'zolari repressiyaga uchradi, ko'pchiligi qatag'on qilindi.

Munozara

Jadidchilik harakati O'zbekiston tarixida modernizatsiyaning dastlabki va eng muhim bosqichi bo'lib, u an'anaviylikdan zamonaviylikka o'tish jarayonini boshlab berdi. Jadidlar o'z harakatida diniy qadriyatlar bilan zamonaviy tafakkurni uyg'unlashtirishga harakat qildilar.

Ularning ta'limga, ayollar huquqlariga, milliy til va madaniyatga bo'lgan e'tibori keyinchalik o'zbek milliy davlatchiligi shakllanishiga asos bo'ldi. Jadidlarning g'oyalari mustaqillikdan keyingi davrda qayta ochildi va ularning merosi yana qadrlanmoqda. Ular o'zbek milliy uyg'onishining poydevorini qo'ydilar.

Shuningdek, bu harakat butun musulmon sharqida, xususan, Eron, Usmoniylar imperiyasi va Hindistonda shakllangan islohotchi harakatlar bilan ideologik jihatdan mushtarak bo'lgan. Bu esa jadidchilikni mintaqaviy emas, balki global modernizm kontekstida ham tahlil qilish imkonini beradi.

Xulosa

Jadidchilik harakati O'zbekiston tarixida milliy uyg'onishning muhim va poydevoriy bosqichi hisoblanadi. Ushbu harakatning asosiy kuchi uning zamonaviylik, ma'rifatparvarlik va milliy o'zlikni anglash g'oyalarida mujassam bo'lganida edi. Jadid ziyolilari xalqning diniy va dunyoviy savodxonligini oshirish, uni zamonaviy ilm-fan yutuqlari bilan tanishtirish orqali jamiyatni uyg'otish va taraqqiyot yo'liga olib chiqishni maqsad qilganlar. Ular maktab va madrasalarni isloh qilish, yangicha ta'lim usullarini joriy etish, gazeta va jurnal nashr qilish, sahna san'ati orqali milliy ongini shakllantirish kabi tashabbuslari bilan tarixiy burilishga sababchi bo'ldilar.

Jadidlar nafaqat ma'rifatparvarlar, balki o'z zamonasi uchun siyosiy ongli faoliyat yuritgan shaxslar ham edilar. Ularning ayrimlari mustaqil Turkiston davlatini barpo etish g'oyasini ilgari surgan va siyosiy harakatlarda faol qatnashgan. Afsuski, ushbu harakat sovet tuzumi tomonidan bosib tashlangan, ko'plab yetakchilari qatag'onga uchragan. Biroq, ularning tarixiy merosi yo'qolmadi — u mustaqillikdan so'ng qayta ochildi, o'rganila boshlandi va bugungi milliy g'urur va madaniy merosning muhim qismini tashkil etmoqda.

Jadidchilik bugungi yosh avlodga o'z tarixidan saboq olish, bilimga intilish, mustaqil fikrlash va jamiyatda faollik ko'rsatish zaruratini eslatadi. Harakatning g'oyalari hozirgi davrda ham o'z dolzarbligini yo'qotmagan bo'lib, zamonaviy O'zbekiston jamiyatining demokratik, huquqiy va

ma'rifatli taraqqiyot yo'lida ilhom manbai bo'lib xizmat qilmoqda. Shu bois, jadidlarning ilmiy, madaniy va siyosiy merosini chuqur o'rganish va uni yangi avlodlarga yetkazish tarixiy mas'uliyatdir.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. A. Xolid. *Musulmon madaniy islohotchiligi: Markaziy Osiyoda jadidchilik*. Toshkent, 2008.
2. M. Behbudiy. *Tanlangan asarlar*. – Toshkent: G'afur G'ulom nomidagi nashriyot, 2010.
3. M. Kamp. *O'zbekiston ayollari va jadidchilik*. – Toshkent, 2013.